

Kant'ın elemanter transandantal öğretiminde ortaya çıkan, içseyrediş→anlayış→akıl biçimindeki tek yönlü, önü kapalı akıl tasarımının bir eleştirisi...

Önceki bölüm» [2. Elemanter transandantal öğretimine göre akıl](#)

Kant tarafından kullanıldığı biçimiyle «estetik», İngilizce'ye «intuition» Türkçe'ye «sezgi» olarak çevrilen «*die Anschauung*», «şema», «kategori» gibi birçok sözcük, sözcüğün türediği kökler bakımından tutarlı da olsa, yaygın kullanımdaki anlamlarından farklıdır. Bundan dolayı tutarlı bir akıl anlayışı geliştirmek için bazı kavramlar için kullanılan sözcükleri değiştirmek uygun olur. Örneğin daha önce belirttiğim üzere «akıl» sözcüğünü çift anlamlı kullanır; üç halkalı zincirleme süreçte, halkaların tümüne birden «akıl» deyip üçüncü halka içinse «bilinç» sözcüğünü kullanmak yerinde olur.

«Bilinç» kavramı, Kant'ın transandantal diyalektik bölümünde ayrıntılandığı üçüncü halka olarak «akıl» kavramını karşılamaktan uzaktır. Transandantal diyalektik bölümünde işlendiği haliyle «akıl» kavramı, metafizik konularda düzenli düşünmeye karşılık gelirken fizik ile metafizik arasında kesin bir ayrıma dayanmadığında iğritileşir. Ancak hem fiziğin metafizik temelleri olması hem de metafiziğin fiziğe dayanması kaçınılmaz olduğundan Kant'ın sunduğu biçimiyle üçüncü halka olarak «akıl» kavramı, bu yazının kapsamını aşan ayrı ayrıntılı bir eleştiriyi gerektiriyor. Burada kısaca söylenebilecek olan, Kant'ın kullandığı biçimleriyle bir yandan «içseyrediş» gerçek dünyevilikle, «anlayış» insanilikle ve «akıl» tanrısallıkla örtüşüyormuş çağrışımı yaparken, diğer yandan fizik anlayışın, metafizik aklın konusu haline gelir.

Aklın anlayışa ve hem aklın hem anlayışın içseyredişe etkisi içseyrediş→anlayış→akıl yönündeki gidişatta geri dönüşle değil, aklın daha sonraki bir anda yeni bir içseyrediş tarafından izlenmesi yoluyla olur. Halbuki üçüncü halka olarak aklın ne öncesindeki ne de sonrasındaki tecrübeyle ilişkisi kalmamıştır. İçseyredişte sürekli değişiklikler olur. Bunlar anlayışa yansır, anlayış genişler. Üçüncü halka olarak akla zamanla ne olduğuyorsa belli değildir. Muhtemelen aynı paralojiler, antinomiler ve idealler arasında gel git edip olduğu

Bir transandantal idealizm eleştirisi: 3. Elemanter transandantal öğretisinin bir eleştirisi

yerde sayar. Bu akıl anlayışı aklın önünü tıkar.

Anlayıştaki önermelerin tümü koşulludur. Örneğin şimdiye kadar gördüğün kanatlı hayvanların tümü uçabiliyorsa “şimdiye kadar görüşüm tüm kanatlılar uçuyordu” sonucunu çıkarabilirsin. Ancak bundan mantıken koşulsuz olarak “tüm kanatlılar uçar” sonucu çıkarırsanamaz. Diğer yandan, anlayıştan fiiliyatta yararlı olabilecek sonuçlar çıkmaz. Anlayıştakilere bilgi denebilse de bunlar olmuş olana ilişkindir; “şimdi ve bundan sonra ne olacak” sorusuna verebileceği tek yanıt “bilmiyorum”dur.

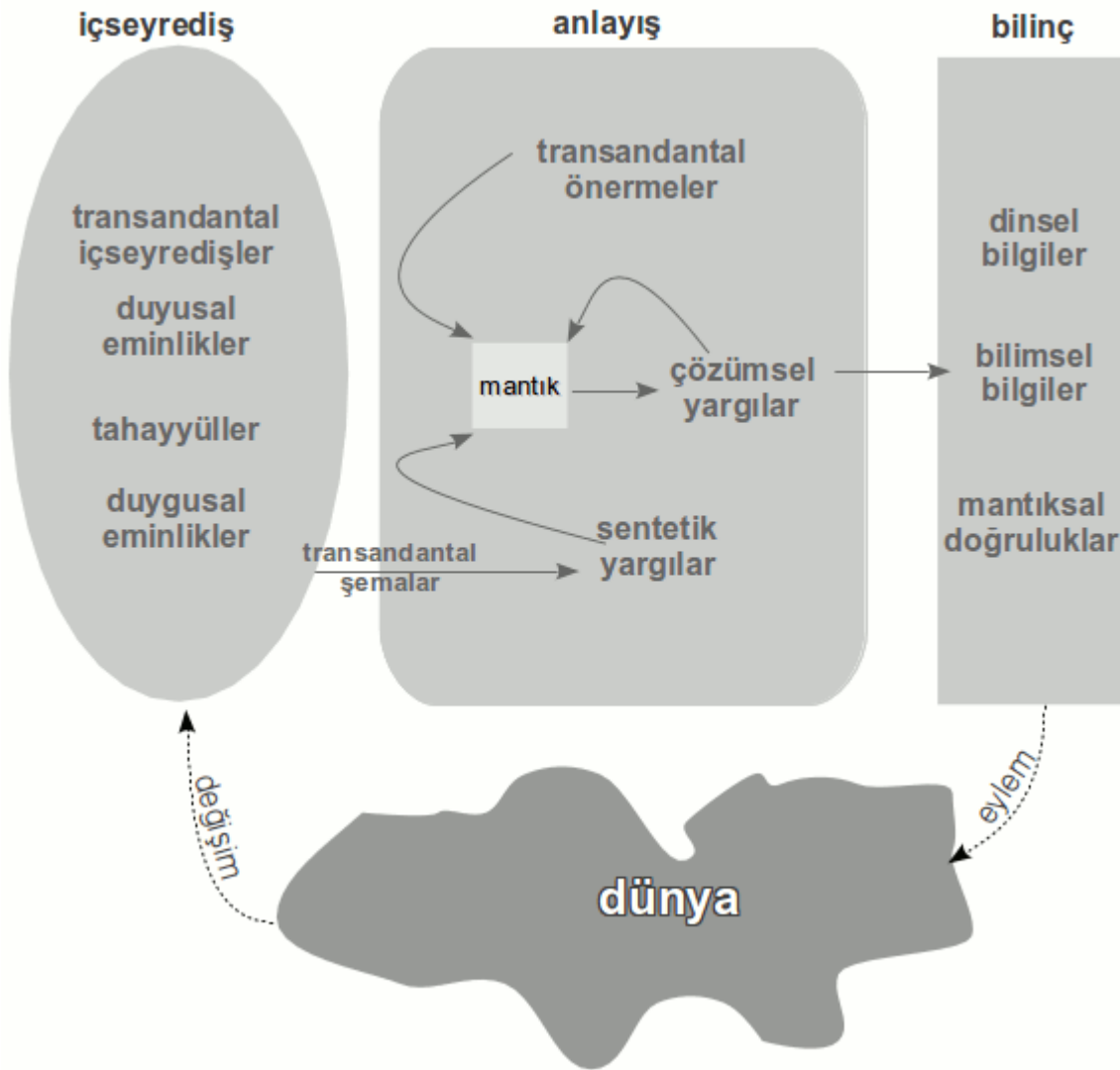
Kant’a göre koşullu önermelerden koşulsuz önermeler üretmek aklın temel ilkesidir. Üçüncü halkadaki önü kapalı «akıl»ın yerine buradan başlayarak bir biçimde sonraki içseyredişleri etkileyebilen bir şey konacaksa en uygunu «bilinç»tir. Aklın önünün açılmasıyla birlikte anlayıştaki “şimdiye kadar görüşüm tüm kanatlılar uçuyordu” yargısından “tüm kanatlılar uçar” yargısına nasıl geçildiğinin gizemi de çözülür. Ona geçmeden önce, anlayıştaki tekil ve tikel önermelerden bir biçimde türeyen ve son halkada beliren tümel önermeler, bir yandan tanım gereği genelgeçer diğer yandansa mantıken zorunlu sonuçlar olmadıklarından yanlışlanabilir niteliktedir. Üçüncü halkadakiler bilgidir ve üçüncü halkaya “bilinç” diyebiliriz. Bilgi geniş anlamıyla anlayıştaki enformasyonu kapsasa da dar olarak genelgeçer önermeler olarak alındığında bilinci bilgiler oluşturur.

Bilgiler, tecrübeyle bağlantılı olsa bile daha sonraki tecrübelerle ne yanlışlanabilir ne doğrulanabilir dinsel önermeler; ya da o ana dek tecrübeyle yanlışlanmamış ama daha sonraki tecrübeyle yanlışlanabilir bilimsel önermeler; ya da tecrübeden bağımsız yanlışlanamaz mantıki doğruluklar olabilir. İdeal olarak bilinçteki bilgiler birbirleriyle çelişmez.

Dünyanın gerçekliği tartışmasını şimdilik bir yana bırakarak devam edersem bilinç, içseyredışı aklın dışındaki dünya aracılığıyla etkiler. Bilinçli varlık olarak insan, dünyada bulunduğunu düşündüğümüz bedenini, örneğin bilinçle etkileyebildiği kasları kullanarak hareket ettirebilir. Bu da insanın dünyada bilinçli etkililiğine, eylemine olanak verir.

Bir transandantal idealizm eleştirisi: 3. Elemanter transandantal öğretisinin bir eleştirisi

Eylemiyle dünyanın değişimini etkileyen insan, dünyanın değişimini ve dolayısıyla kendi etkisini içseyredişinde hissedecektir. Böylece akıl, içseyrediş→anlayış→akıl biçiminde ardı kapalı olarak tasarlanmak yerine ...→dünya→içseyrediş→anlayış→bilinç→dünya→... biçiminde önü ve ardı açık bir süreç olarak anlaşılabilir.

Gözden geçirilmiş elemanter transandantal öğretisi

Anlayış ya da bilincin oluşumu ve işleyişi sürecinde bilinçli müdahaleler olsa da olmasa da dünyada ve dolayısıyla içseyredişte değişim sürüp gider. Döngü ardışıklık aşamalar biçiminde resmedilse de içseyrediş, anlayış, bilinç ve dünya eş anlamlı olarak işler ve

Bir transandantal idealizm eleştirisi: 3. Elemanter transandantal öğretisinin bir eleştirisi

birbirleriyle etkileşir.

Anlayış ve bilinç, yönlendirme ve odaklamaya neden olarak içseyredişi etkiler. Örneğin bir bitkinin yapraklarının yedi parmak gibi olduğunu işittikten sonra o bitkiyle karşılaştığında - aksi koşulda yürüyüp geçeceğin halde- yapraklarına dikkat edersin. Evet içseyredişte beliren duysal eminliğin ne olduğunu doğrudan değiştiremezsin ancak nereye doğru yöneleceğin ve neye odaklanacağını anlayış ve bilinçten bağımsız değildir.

Işığın suda yön değiştirmesi ile ilgili bilgilerde olduğu üzere bilgiler anlayışı etkiler. Anlayıştaki transandantal önermeler, bilinçteki bilgilere karşılık gelir. Mantığın işleyişi de matematik ve mantık kuramlarında olduğu üzere mantıksal doğruluklara dayanır.

İçseyredişte beliren üzerinde " $p \supset q$, $p \vdash q$ " biçimindeki yazı fiziksel varlık olarak değil mantıksal ifade olarak anlaşılıp bilince geçer. Dünya, bilgileri hatırlamada bu biçimde aracı olarak kullanılabilir.

Elemanter transandantal öğretinsinin anlık yaklaşık bir durum saptaması olarak belki pedagojik bir kullanımı bulunsa da içseyrediş, anlayış, mantık, bilinç ve dünyanın birbiriyle etkileşimi ve zaman zaman birbirlerinin yerine geçermişcesine birlikte varoluşları, elemanter transandantal öğretisinin tutarlı ve yeterli bir akıl anlayışı olamayacağını gösteriyor.

Sonraki bölüm»4. Transandantal idealizmin bir eleştirisi (hazırlanıyor)